

דף שבו ע י

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

מספר 380

פרשת יתרו, תשס"א

'f : dhinyd zpit

שנת השמיטה ושחרור עבדים

התורה קבעה: "כי תקנה עבד עברי שש שנים יעבד ובשבעת יצא לחפשי חנם" (שמ' כא ב). ושוב קבעה: "כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ועבדך שש שנים ובשנה השביעית תשלחנו חפשי מעמך" (דב' טו יב). והיה אם העבד יסרב לצאת, באמרו: "אהבתי את אדני את אשתי ואת בני", יש לרצוץ את אזנו במרצע, "ועבדו לעולם" (שמ' שם ודב' שם) דהיינו: עד שנת היובל. בשני המקורות נאמר, שעבד משתחרר מעבודתו "בשביעית" או "בשנה השביעית", ועדיין לא ברור מן הכתוב, מתי חלה שנה שביעית זו: האם בשביעית למכירתו ללא כל התחשבות במועד שנת השמיטה, או אולי הכוונה לשנת השמיטה, והעבד ישתחרר מעבודתו עם תחילתה של שנה זו, אף אם חלפה מאז המכירה שנה אחת בלבד? חכמינו נתנו דעתם לשאלה זו והשיבו עליה בשני מקורות, האחד – במכילתא דר"י לשמות, שם (מהדורת האריאוויטץ עמ' 249):

ובשביעית – שביעית למכירה. אתה אומר שביעית למכירה או אינו אלא שביעית לשנים (כלומר, שיצא בשנת השמיטה), תלמוד לומר: "שש שנים יעבוד – שביעית למכירה ולא שביעית לשנים.

המקור השני הוא ב"תורת כהנים" לויקרא כה יג:

'בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחוזתו' – זו מוציאה עבדים, ואין השביעית (השמיטה) מוציאה עבדים. והלא דין הוא – ומה אם היובל, שאינו משמיט כספים מוציא עבדים, שביעית שמשמטת כספים – אינו דין שתוציא עבדים? תלמוד לומר: 'בשנת היובל הזאת' – זו מוציאה עבדים ואין השביעית (השמיטה) מוציאה עבדים.

כך גם סיכמה המשנה (קיד' א, ב): "עבד עברי נקנה (לאדונו) בכסף ובשטר וקונה עצמו בשנים וביובל", ובהמשך: "הנרצע נקנה (לאדונו) ברציעה וקונה את עצמו ביובל ובמיתת האדון". רב נחמן בר יצחק סיכם הלכה זו בארבע מילים: "שש לנמכר ושבע לנרצע" (ער' לג, ע"א), כלומר: העבד עובד שש שנים תמימות מאז הימכרו, ואינו מקצר את תקופת עבודתו בשל שנת השמיטה, העשויה לחול בתוך שנות עבודתו. ואילו הנרצע ייתכן שיעבוד שבע שנים, כולל בשנת השמיטה, כאשר יהיה זה מחזור השמיטה האחרון שלפני יובל. במקרה זה הוא משתחרר עם תחילת שנת היובל. מכאן עולה, כי אין כל קשר בין עבודת העבד לבין שנת השמיטה, וזו האחרונה אינה מעורבת כלל בחישוב שנות עבודתו.

ברם את הפסוק "וכי ימכר איש את בתו לאמה לא תצא כצאת העבדים" (שמ' כא ז) תרגם יונתן בן עוזיאל כך: "לא תיפוק כמפקנות עבדיא כנענאי דמשתחררין בשינא ועינא אלהן בשנין דשמיטתא בסימניא וביובלא ובמיתת רבונהא ופורען כספא". כלומר: האמה לא תצא כיציאת עבדים כנענים המשתחררים בשן ועין, אלא בשנות השמיטה, בסימנים, ביובל ובמיתת האדון ופדיון כסף. בדומה לכך תרגם יונתן את הפסוק "אם אין לו ונמכר בגנבתו" (שמ' כב ב): "אין לית ליה מה דמשלם – ויזדבן ליה בית דינא מן גניבותיה ועד שתא דשמיטתא". כלומר: אם אין לו לגנב לשלם – יימכר על ידי בית דין, מן הגנבה ועד לשנת השמיטה.

פרשני תרגום זה תמהו על כך, וטענו שאין לדברים אלה כל בסיס וזכר בספרות התלמודית. היו שהציעו למחוק את המילה "שמיטתא" מן התרגום (רבי בנימין שמערל בספרו "אהבת יונתן", בילגוריי תרצ"ג-תרצ"ה); אחרים הניחו שלפנינו אחת מן ההוספות **שנשתרכבו** בטעות לתוך טקסט התרגום (רבי יעקב קאפיל במברגר ב"שומר ציון הנשואין", נו, יט מנחם אב תר"ח), ויש מי שאמר שהכוונה ל"שמיטה" הפרטית של העבד והאמה, דהיינו בתום שש שנות עבודתם (רבי מנחם מנדל כשר ב"תורה שלמה" לשמות, שם).

לאחרונה הציע רבי יונה עמנואל במאמרו "על תרגום יונתן לתורה" (המעין מ, גיליון ד, תמוז תש"ס, עמ' 52) את הדברים הבאים: "אולי התרגום מגלה, שנהגו לקנות עבד עברי בשנים שהאדון היה זקוק לידדים עובדות בשדה ובכרם, ולא נהגו לשחררו לקראת שנת השמיטה. **כוונת** 'ובשביעית' לשנה השביעית של המכירה, אבל למעשה שחררו את העבד לקראת שנת השמיטה, ונהגו כך גם כלפי האמה העבריה".

גישה זו של בעל תרגום יונתן אינה יחודית לו. מתברר שגם רבי יוסף בכור שור (מאורליינס, תלמיד של רבינו תם וחברו של רשב"ם) סבר והבין כך. בבואו לפרש את "ובשבעת יצא" הוא כותב: "שאינו חורש וזורע וקוצר ובוצר – אינו צריך עבודה כל כך". כאן יקשה לומר שפירוש זה מבוסס על נוהג שהיה נהוג, שהרי התורה מצווה להוציאו בשביעית! ואפשר שפרשן זה, כדרכו, לא פירש תמיד את המקראות לפי דעת חז"ל – לפי הקביעה ההלכתית, והעדיף לפעמים להלך בדרך שהייתה מקובלת בזמנו – לפרש לפי פשוטו של המקרא, גם במקום שהדברים נגדו את ההלכה. כידוע, היו פרשנים נוספים שהלכו בדרך זו.

ד"ר מאיר גרוזמן
המחלקה לתלמוד

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע. הוא מופיע באינטרנט באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha>. כדי להצטרף לרשימת המנויים בדואר האלקטרוני על דף פרשת השבוע, יש לפנות לכתובת: listserv@vm.biu.ac.il. אין לכתוב נושא למכתב. יש לכתוב שורה אחת בלבד, בגוף המכתב: sub parasha-
1 firstname lastname כאשר `last-name` - הינם השם הפרטי ושם המשפחה של השולח.